

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA'LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
SAMARQAND IQTISODIYOT VA SERVIS INSTITUTI**

Qo'lyozma huquqida
UDK: **330.131.7**

BEKTEMIROV ABDUXAMID ABDUMALIKOVICH

**TADBIRKORLIK RISKLARINI BAHOLASH VA PASAYTIRISH
YO'LLARI (XIZMAT KO'RSATISH KORXONALARI MISOLIDA)**

**Ixtisoslik: 08.00.15 – Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
08.00.05 – Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti**

**Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
ilmiy darajasini olish uchun yozilgan
D I S S E R T A T S I Y A**

Ilmiy rahbar: I.A.Mamatqulov
iqtisodiyot fanlari doktori

Samarqand – 2023

MUNDARIJA

KIRISH.....		3
I BOB	XIZMAT KO'RSATISH KORXONALARIDA TADBIRKORLIK RISKLARINI BAHOLASHNING NAZARIY ASOSLARI.....	13
1.1.	Xizmat ko'rsatish sohasida tadbirkorlik risklarining mohiyati va ahamiyati.....	13
1.2.	Xizmat ko'rsatish sohasida tadbirkorlik risklarining tavsifi va uni tasniflash.....	20
1.3.	Xizmat ko'rsatish korxonalarida tadbirkorlik risklarini baholashning metodologik asoslari.....	26
I BOB BO'YICHA XULOSA.....		40
II BOB	XIZMATLAR SOHASI VA XIZMAT KO'RSATISH KORXONALARI FAOLIYATIGA TA'SIR ETUVCHI RISKLAR TAHLILI.....	41
2.1.	Xizmatlar sohasining asosiy ko'rsatkichlari dinamikasi va tadbirkorlik faoliyati tahlili.....	41
2.2.	Xizmat ko'rsatish subyektlarida risklarni vujudga keltiradigan omillarni tahlil qilish va baholash	52
2.3.	Xizmat ko'rsatish korxonalarida innovatsion tadbirkorlik holati va uni rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari.....	60
II BOB BO'YICHA XULOSA.....		71
III BOB	XIZMAT KO'RSATISH SUBYEKTLARIDA RISKLARNI BAHOLASH VA PASAYTIRISH ORQALI FAOLIYAT SAMARDORLIGINI TA'MINLASH.....	73
3.1.	Xizmat ko'rsatish subyektlariga ta'sir ko'rsatadigan risklarni baholash	74
3.2.	Tadbirkorlikda investitsiya loyihalarini baholash va xizmat ko'rsatish turlarining riskka moyillik darajasini aniqlash	88
3.3.	Xizmat ko'rsatish subyektlarida iqtisodiy risklarni baholash va prognozlash	96
III BOB BO'YICHA XULOSA.....		102
XULOSA.....		104
FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI.....		106
ILOVALAR.....		117

KIRISH (falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi annotatsiyasi)

Dissertatsiya mavzusining dolzarbligi va zarurati. Jahon iqtisodiy taraqqiyotining hozirgi bosqichida xizmat ko'rsatish sohasi tobora rivojlanib, birinchi darajali sektorga aylanib bormoqda. Bugungi kunda xizmat ko'rsatish sohasi kuchli 20 talikka kirmaydigan mamlakatlarda aholining kamida 50 foizi bandligini, rivojlangan mamlakatlarda esa aholining 80-85 foizi bandligini tashkil etmoda¹. Bugungi kunda jahon yalpi mahsulotining o'rtacha 65 foizi² xizmat ko'rsatish sohasi hissasiga to'g'ri keladi. Dunyo miqyosida xizmat ko'rsatish sohasining tobora rivojlanib borayotganligi, bu - insonlarning xizmatlarga bo'lgan ehtiyojining o'sib borayotganligidan dalolat beradi.

Jahon amaliyotidan ma'lumki, qaysi mamlakatda xizmat ko'rsatish sohasi rivojlansa, bu birinchi galda, o'sha mamlakat aholisining turmush darajasini sifat jihatidan ko'tarilishiga va ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlik ta'minlanishiga zamin yaratadi. Shu o'rinda ta'kidlab o'tish lozimki, globallashtirish sharoitida mamlakatlarning barqaror taraqqiy etishi, milliy iqtisodiyotlardagi tarmoqlarning jadal rivojlanishi va raqobatbardosh mahsulotlar ishlab chiqarilishi uchun, avvalo, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish jarayoniga turli darajada ta'sir etuvchi hamda o'sish sur'atining sekinlashishiga olib keluvchi holatlarni tahlil qilish va zaruriy chora-tadbirlarni amalga oshirish lozim. Negaki, so'ngi o'n besh yilda jahon miqyosida kuzatilayotgan xalqaro moliyaviy-iqtisodiy inqiroz, global pandemiya (Covid-19), davlatlar o'rtasidagi harbiy-siyosiy ziddiyatlar va boshqa shu kabi hodisalar barcha milliy iqtisodiyotlarga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Yo'qotish xavfi mavjud bo'lgan bunday holat riskni yuzaga keltiruvchi omillarni chuqur tahlil etish, uning darajasini baholash va pasaytirish bo'yicha zaruriy choralarni amalga oshirish hamda ilmiy asoslangan taklif va tavsiyalar ishlab chiqishni taqozo etadi.

Mamlakatimizda so'ngi yillarda milliy taraqqiyotni ta'minlash jarayonida iqtisodiyotning barcha tarmoqlari va sohalari qatorida xizmat ko'rsatish sohasini

¹<https://uzlidep.uz/positionpartv/456>

²<https://www.statista.com>

ham jadal rivojlantirish, sohada faoliyat yuritayotgan tadbirkorlik subyektlarini qo'llab-quvvatlash bo'yicha ijobiy ishlar amal oshirib kelinmoqda. Xususan, «Harakatlar strategiyasidan – Taraqqiyot strategiyasi sari» tamoyili asosida ishlab chiqilgan 2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasida xizmatlar eksportini 1,7 baravarga oshirish, xizmatlar sohasining jozibadorligini oshirish maqsadida sohadagi tadbirkorlik subyektlariga qo'shimcha imtiyozlar taqdim etish kabi chora-tadbirlarni amalga oshirish belgilangan. Ushbu vazifalarning samarali bajarilishi xizmat ko'rsatish korxonalarini faoliyatida yuzaga keladigan risklar darajasini baholash hamda uni pasaytirish bo'yicha zaruriy choralarni amalga oshirishga qaratilgan ilmiy tadqiqot ishlarini olib borish dolzarbligini belgilaydi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son «2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida»gi va 2022-yil 8-apreldagi PF-101-son «Tadbirkorlik muhitini yaxshilash va xususiy sektorni rivojlantirish orqali barqaror iqtisodiy o'sish uchun shart-sharoitlar yaratish borasidagi navbatdagi islohotlar to'g'risida»gi Farmonlari hamda 2021-yil 21-apreldagi PQ-5087-son «Tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish, ishbilarmonlik muhitini yanada yaxshilash bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida»gi va 2021-yil 11-maydagi PQ-5113-son «Xizmatlar sohasini jadal rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi Qarorlari, shuningdek, xizmat ko'rsatish sohasi va tadbirkorlik faoliyatiga oid boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishda mazkur dissertatsiya tadqiqoti muayyan darajada xizmat qiladi.

Tadqiqotning respublika fan va texnologiyalari rivojlanishining ustuvor yo'nalishlariga mosligi. Dissertatsiya tadqiqoti respublika fan va texnologiyalar rivojlanishining I. «Demokratik va huquqiy jamiyatni ma'naviy-axloqiy va madaniy rivojlantirish, innovatsion iqtisodiyotni shakllantirish» ustuvor yo'nalishiga muvofiq bajarilgan.